

Obsah

- Předmluva Maurice Aymarda (11)
Poznámka francouzského vydavatele (19)
Úvodní studie k českému vydání: Fernand Braudel a jeho Středomoří
(*Milan Scholz*) (22)

Místo úvodu: První bádání (43)

Část první: Severní Afrika (61)

- I. Španělé a severní Afrika v letech 1492 až 1577 (63)
II. Dějiny Alžírsko v obrazech (122)
III. O *Dějínách severní Afriky* od Charlese-Andrého Juliena (142)
IV. Jiné texty (154)
 Literární dobývání Alžírsko (154)
 Politické dobývání Alžírsko (159)
 Dobytí Alžíru (1830) (163)
 Svědectví o Maroku (164)
 Evropané v Tunisu (12.–16. století) (169)
 Portrét Sahařana (171)
 Alžírsko: celkové problémy a problémy Oranska (173)
 Dobytí Alžíru, 8. listopadu 1942 (177)
 Úpadek domorodé aristokracie v Alžírsku (1830–1900) (179)
 Pastevci a nomádi Starého světa (181)

Část druhá: Španělská říše (185)

- I. Říše a monarchie v 16. století (187)
 Úvod ke *Španělské říši* (188)
 Karel V. Habsburský (198)
 Filip II. (238)

- II. Imperiální finančníctví (283)
 - „Pacte de ricorsa“ ve službách španělského krále
a jeho půjčovateli koncem 16. století (283)
 - Půjčky Karla V. v Antverpách (293)
- III. Lepanto: bilance jedné bitvy (306)
- IV. Jiné texty (318)
 - Několik knih o dějinách španělského 16. století (318)
 - Španělsko v „bronzovém století“ (323)
 - Katalánsko podle G. de Reparaze (326)
 - O dějinách Španělska (327)
 - O španělském světě (330)
 - Nové dílo o španělské převaze (335)
 - Španělská říše za Filipa II. (341)
 - Španělská inkvizice a „osvícení“ (349)
 - Cesta do pravěkého Španělska (350)
 - Španělské země před reconquistou (352)
 - Vychovatelé současného Španělska (355)
 - Feijoo (358)
 - Stoupající akcie: Filip II.? (361)
 - Španělsko pana Legendra (367)
 - Ve Španělsku za Richelieuových a Olivaresových časů (369)
 - Španělsko Karla V. a Filipa II. (375)
 - Nové čtení Earla J. Hamiltona: od dějin Španělska k dějinám cen (389)
 - Ekonomické skutečnosti a uvědomění: několik svědectví o 16. století (394)
 - Smrt Martína de Acuña (399)
 - Korespondence vyslance v Madridu (402)

Část třetí: Itálie a Středomoří (413)

- I. Hospodářský život v Benátkách v 16. století (415)
- II. Toskánsko 16. století ve středomořském světě (429)
- III. Poznámky o Středomoří v 17. století (435)
- IV. Končí janovské století v roce 1627? (458)
- V. Ve Středomoří: staletí materiální slávy (473)
- VI. Jiné texty (482)
 - Řím a Flandry (482)
 - Nákup a prodej soli v Benátkách v letech 1587–1593 (484)
 - Úpadek Benátek (488)
 - Kupec benátský (491)

O Benátkách (495)
Janov v 18. století (498)
Pro porozumění Benátkám (501)
O Giuseppu Parentim a dějinách cen (504)
Benátky F. C. Lanea (510)
Italové na cestách (511)

Prameny ke kapitole Španělsko a severní Afrika v letech 1492 až 1577 (519)

Poznámka redakce (525)

Rejstřík (526)

Kapitola I

Španělé a severní Afrika v letech 1492 až 1577¹

Tento text vyšel v číslech 2 a 3 Revue Africaine v roce 1928 (s. 184–233 a 351–428).² Od té doby znovu vydán nebyl. V jednom čísle Revue Historique v roce 1930 tento článek recenzuje Henri Hauser a doporučuje „pozornosti historiků zabývajících se 16. stoletím tuto vynikající studii, pečlivě zdokumentovanou a neobyčejně podnětnou, vyznačující se vzácně kritickým pohledem“.

V téže době velký archeolog Stéphane Gsell, profesor na Collège de France, dával dohromady kolektivní práci nazvanou Histoire et historiens de l'Algérie (Dějiny a dějepisci Alžírsko, Paříž 1931) a vyžádal si od Fernanda Braudela sepsání kapitoly týkající se 16.–18. století. Tu zde nepřetiskujeme, protože se jedná zhruba o variantu níže uvedeného článku.

O tomto začátečnickém díle (Fernand Braudel zde využil své první bádaní z léta 1927) autor v roce 1972 řekl: „[Těhdy] jsem byl nastaven stejně jako všichni ostatní a, jak se sluší, jako moji nejtradičnější učitelé. Snažil jsem se být stejně učený a stejně poctivý jako oni, co možná nejvěrnější faktům.“ A později (v roce 1985) přiznal: „Musel jsem se vymanit z tradičního dějepisectví, které jsem tak dlouho provozoval.“

1 Článek obsahoval přemíru poznámek, které zde všechny nepřejímáme. Vybrali jsme však *všechna* citovaná díla, která najdete v bibliografii na konci knihy, a přetiskli některé poznámky užitečné pro vysvětlení nebo komentování textu, mnohdy jsme je však zkrátili. Nepřevzali jsme ani citované texty uvedené původně jako příloha k článku.

2 Braudelův francouzský text i s původním rozsáhlým poznámkovým aparátem je dostupný online např. zde: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5713897z/f456.item.r=Braudel.zoom> (Pozn. red.)

Tento článek nicméně Fernandu Braudelovi ušetřil odklad obhajoby disertace o Středomoří po návratu ze zajetí, jak napsal v prosinci 1941 Lucienu Febvrovi: „Jsem zproštěn doplňkové disertace, protože jsem v roce 1928 sepsal velký kritický článek“ (který posloužil místo ní). Byla to výhoda přiznávaná válečným zajatcům. Při obhajobě v roce 1947 se určený oponent Gaston Zeller tohoto práva vzdal, takže posudek této „doplňkové disertační práce“ zpracoval Marcel Bataillon, profesor na Collège de France.

Název článku může uvést někoho v omyl. Při jeho psaní jsem nehodlal na několika stránkách prezentovat kompletní studii rozsáhlé a mnohdy dost nejasné otázky. Šlo mi jen o to upřesnit současný stav našich znalostí a uvést problém v hlavních rysech.

Jeden výsledek je nyní jistý. Díky zveřejnění mnoha archivních dokumentů je dnes možné ne-li obhlédnout všechny otázky, pak přinejmenším s jistou mírou pravděpodobnosti načrtnout celkový pohled. Různé dokumenty byly publikovány v časopisech, začleněny do článků, reprodukovány v textu nějakého díla nebo jako jeho příloha. Ponecháme-li stranou tyto publikace, mnohdy zajímavé, ale přece jen fragmentární, lze říci, že k vylíčení peripetií bojů vedených Španěly v Africe máme k dispozici pět základních sbírek textů; nejvýznamnější, přinejmenším svou bohatostí, dosud zůstává *Colección de documentos inéditos para la historia de España*,³ další sbírky pořídili La Primaudaie, Cat, de Castries a Ch. Monchicourt. Tyto publikované dokumenty tvoří solidní část našich dnešních znalostí. Při práci na tomto článku jsem však několikrát použil i jiné publikace, které, soudě podle názvu nebo určení, se nevěnují speciálně našemu tématu. Pokusy Španělů o ovládnutí Maghrebu za Ferdinanda II. Aragonského, Karla V. Habsburského či Filipa II. představují totiž jen jeden detail a užitečné informace o afrických záležitostech někdy nacházíme v údajích o evropské politice španělských vládců.

Publikované dokumenty ovšem ani zdaleka nezahrnují všechny dokumenty ze španělských či evropských archivů týkající se španělského křížového tažení do Afriky. Ty, které ještě zbývá objevit a interpretovat, jistě naše znalosti zpřesní, ale naše úsudky a hypotézy

3 Sbíрка nevydaných dokumentů z historie Španělska. (Pozn. P. K.)

úplně nezmění, takže je můžeme vyslovit již nyní. Cožpak ostatně moderní historikové většinou neposuzovali španělské operace v severní Africe jako vyřízenou věc, kterou můžeme bilancovat bez obav z omylu?

Hodně se toho napsalo o usazování Španělů v Africe, o Ximénesově⁴ křížovém tažení, o afrických kampaních Karla V. nebo vojenském působení dona Juana de Austria v Tunisu. Seznam historických děl ze 16. století pojednávajících o těchto otázkách je dost dlouhý a ještě delší je seznam prací moderních. Téměř veškerý obsah tohoto článku vychází z této bohaté historické literatury, jejíž kvality jsou mnohdy nesporné. Namísto je však kritika metod, jaké autoři používali, a vysvětlení, k nimž se přiklonili. V první řadě je překvapivé, jak výjimečné místo v moderních studiích zaujímají biografie velkých postav 16. století, Jiméneze, Pedra Navarra, Andrey Dorii nebo Filipa II. Údaje o té či oné africké kampani nebo těch či oněch přípravách na expedici, které uváděly do varu loděnice v Barceloně nebo přístaviště v Malaze, je třeba hledat mezi podrobnostmi o těchto dobrodružných nebo dramatických životech. Mnohokrát bylo řečeno, že pohled životopisců historických postav je dost nebezpečný a nepřírozený. Někteří příliš snadno upadají do role obhájců. Historickou pravdu to překrucuje, zásadní problémy posouvá. Intrikám dona Juana de Austria u římské kurie po bitvě u Lepanta se například věnovalo více studií a bádání než závažným otázkám, jimž tehdy španělská politika čelila. Jiná výtka dílům, která jsem pročetl: je v nich přemíra stránek věnovaných vojenské historii, často a hojně probírají námořní bitvy, nájezdy za oranskou solnou pláň (*sebkha*), boje na březích vádí Isser nebo v pohyblivých píscích u Džerby. H. Grammont věnoval celý článek hledání přesného místa skonu Arudže Barbarossy. Berbrugger ve své krátké studii věnované ostrůvkům Peñón de Argel puntičkářsky popisuje vojenské operace Huga de Moncady proti Alžíru. To ještě budiž, ale co říci o líčení bitev, které nás neušetří jediného jednotlivého souboje! Jsem dalek toho, abych upíral hodnotu vojenské historii. Myslím si jen, že v bádání tohoto typu se dalo dělat něco lepšího než reprodukovat popisy afrických válek ze 16. století, které nám zanechali jejich současníci, jenže zbavené

4 Dnes (a zde nadále) psáno Jiménez. (Pozn. H. B.)

půvabu a barvitosti. Je škoda, že dosud nemáme žádnou přesnou studii výzbroje a výstroje používané v afrických taženích a že, máme-li mluvit o plavidlech ve Středoziemním moři 16. století, nám nezbyvá než se uchýlovat ke všeobecným dějinám francouzského, španělského či italského vojenského námořnictva. Naše znalosti severoafrické kartografie a tehdejších mořeplaveckých pokynů zůstávají navzdory několika podařeným pokusům naprosto nedosta- tečné. Za přesnou technickou podrobnost, za jasnou informaci by člověk rád obětoval mnoho kapitol takové vojenské literatury, kde realitu středomořského života cítíme méně než v některých Cervantesových poznámkách o bouřích ve Lvím zálivu, kotvištích na Sardinii nebo galejích v Alžíru.

V tom však netkví naše hlavní výtka. Podle mého názoru nám historikové zkoumající vztahy mezi Španělskem a Maghrebem většinou poskytli pouze částečný pohled na tuto otázku. Pan Merri- man se ve vynikajících kapitolách svého díla zajímá především o souvislosti afrických akcí s komplikacemi evropské nebo lépe řečeno všeobecné politiky. E. Mercier, jehož práce zůstává naším nejlepším průvodcem v houštinách maghrebské historiografie, po- suzuje tytéž události ze severoafrického pohledu. Toho se také ješ- tě striktněji drží A. Cour ve svém díle *Établissement des dynasties des Chérifs au Maroc et leur rivalité avec les Turcs d'Alger (Usazení šeríf- ských dynastií v Maroku a jejich soupeření s Turky v Alžíru)*. Naopak všechny knihy věnované životu kardinála Jiméneze, a těch je hod- ně, pohlížejí na křížové tažení proti Maghrebu spíše z perspektivy Španělska či Toleda. Příkladů bychom mohli uvést více a historiky zabývající se španělskou Afrikou roztřídit, někdy poněkud násilně, do tří kategorií podle toho, zda při podrobném zkoumání událos- tí zaujali hledisko Španělska, Maghrebu, nebo všeobecných dějin.

Zdá se mi rovněž, že se příliš zapomínalo na to, že africká otáz- ka se v průběhu 16. století postupně měnila. Historikové se nechá- vali zmýlit zdánlivou jednotností, dalo by se říci monotónností té- matu; nezmiňovali se dostatečně o proměně a vývoji problémů. Význam některých dokumentů jasně omezených na určité období svévolně protahovali v čase. Bylo by podnětné a užitečné v nějaké kritické bibliografii uvést u každého díla, týkajícího se španělských akcí v Africe v 16. století, data použitých svědectví a dokumentů.

Když jsem takto obsírně vyložil, co považuji za vady, nebo řekněme nedostatky prací o španělském křížovém tažení v Africe, které máme dnes k dispozici, domnívám se, že jsem naznačil hlavní myšlenky tohoto článku. Nenajdeme v něm celkové portréty různých aktérů afrických válek. Nenajdeme zde ani zevrubné líčení bojů a střetů křesťanů s muslimy. Neustále mi šlo o to ukázat úzkou souvislost afrických výbojů se španělskými dějinami a evropskými komplikacemi v průběhu 16. století. Chtěl jsem jasně ukázat tři velké etapy africké otázky v 16. století. V letech 1492 až 1516 Španělé bojují s africkými Maury a nechávají se od svých afrických akcí odvrátit italskými válkami. V letech 1516 až 1559 španělská vláda bojuje především s alžírskými korzary, pokud jim k tomu velké evropské boje ponechávají čas a prostředky. V letech 1559 až 1577 dodává tomuto boji nový ráz soustavnější zasahování konstantinopolských Turků do velkých středomořských konfliktů. Toto období končí faktickým upuštěním vlády Filipa II. od jakékoli imperiální politiky v severní Africe. Při zkoumání se samozřejmě rýsu a meze těchto období neukazují zcela zřetelně. Považoval jsem však za pohodlné zkoumat postupně v hrubých rysech tato tři období africké otázky mezi rokem 1492, kdy byla dobytá Granada, a rokem 1577, kdy bylo uzavřeno příměří mezi Španělskem a Turky.

I

První období, které jsme rozlišili, trvalo od dobytí Granady po smrt Ferdinanda II. v roce 1516. Vystává v něm v první řadě ne snadná otázka původu afrických válek. Považoval jsem za užitečné nejprve v tomto počátečním problému vymezit tři velké otázky: význam minulosti, vliv duchovních zájmů, nebo přesněji náboženských vášní, a úlohu světských zájmů.

Zásahy v Africe chronologicky následovaly po vítězné válce o Granadu, ale jsou jejím přímým důsledkem? V tomto ohledu je lepší moc nepřehánět. Válka o Granadu africké expedice pouze umožnila. Prvním výsledkem vítězství z roku 1492 totiž bylo, že Španěly dovedlo k samým branám severní Afriky. Po pádu Granadského království se Gibraltarský průliv stal jižní hranicí Španělska. Popravdě řečeno hranicí nedostatečnou mezi křesťanským světem

Pyrenejského poloostrova a muslimským světem v Africe.⁵ Na nejzazším středomořském západě se pobřeží Španělska a Afriky k sobě tak blíží, že z jednoho břehu lze rozeznat světla na tom druhém. Západní Středozemní moře je jen mořským zálivem, úžinou, „kanálem“, který lze snadno přeplout a který nepředstavuje žádnou překážku. V 16. století mezi Vélez de la Gomera a Malagou denně přeplouvaly menší lodě bez obav z běsnění moře. Za příznivého větru stačil na překonání vzdálenosti mezi Valencíí a oranžským pobřežím den. V roce 1492 katolická Veličenstva vlastnila nejen bohatou Vega de Granada, ale i jižní pobřeží Andalusie se všemi jeho skvělými strážními přístavy. Nebylo tedy jen přirozené pomýšlet na to, aby pokračovala na africké půdě v boji proti nevěřícím, kteří se mnohdy dostávali do křížku s obchodníky z Gibraltaru nebo lovci tuňáků z Almeríe? Za druhé dobytím Granady se Španělsko zbavilo dlouhé války proti Maurům na Pyrenejském poloostrově, která po několik staletí pohlcovala jeho živé síly. Španělsko se po velikém vítězství roku 1492 cítilo bohaté „na všechny druhy energií“ konečně uvolněné ukončením tažení proti muslimům. Těmto energiím se severní Afrika nabízela jako prostor pro expanzi a dobrodružství. Jedna (možná legendární) epizoda, kterou opakují Jiménezevi životopisci, mi připadá symbolická. Jednoho dne roku 1492 budoucí kardinál, již františkánský provinciál a královnin zpovědník, cestou po gibraltarském venkově prý pojal poněkud bláznivý záměr přeplout do Afriky, země bezvěrců, jak to chtěl o několik set let dříve učinit sám svatý František. Člověk si rád představuje, že pohled na výběžky sousední Afriky za vodami průlivu a sny horlivého věřícího možná tehdy v Jiménezevi vyvolaly touhu po budoucích válkách nebo jejich tušení. Což tento mnich zbožných biografí neztělesňuje samo Španělsko vzápětí po pádu Granady?

Postupujeme-li španělskými dějinami za konec granadské války do minulosti, co chvíli nacházíme stopy nesčetných vztahů mezi španělskými a africkými kraji. Ve středověku nebylo vzájemné ignorování nikdy pravidlem. Sehrály tyto vztahy nějaký vliv ve

5 „Oba protější břehy se vzájemně sledují a podobají se jeden druhému, Španělsko je od Afriky oddělené méně než od Evropy a je na ní méně nezávislé“ (J. Brunhes).

vzniku afrického křížového tažení? Vzácným vodítkem při přesném hledání těchto vzdálených počátků mohla být sbírka, kterou sestavil Mas-Latrie. Místo věnované Španělsku v tomto souboru smluv, úředních dokumentů či fragmentů vyňatých ze starých kronik je bohužel dost omezené. Skýtá pouze příklady týkající se Mallorského království a Aragonského království a omezuje se na dobu od 11. do 15. století; přesto však stačí k tomu, abychom pochopili, jak křesťanské Španělsko pohlíželo na otázku Afriky v posledních staletích středověku.

Od 11. století politický zájem, obchodní duch a smysl pro dobrodružství vedly k navázání dosti soustavných vztahů mezi Aragonským královstvím a maghrebскими státy. Mas-Latrie píše: „Aragonští a maghrebští panovníci se neustále dohadovali o otázkách míru a války, buď kvůli tomu, že aragonští králové jakožto dědicové práv Karla z Anjou nějakou dobu požadovali tribut od tuniského sultána, nebo kvůli pomoci ve formě financí, mužů a lodí, kterou poskytovali některým z emírů, nebo kvůli efektivní spolupráci, kterou od nich požadovali proti křesťanským nebo muslimským nepřátelům.“ Otázka obchodních vztahů je zajímavější i nejasnější než otázka vztahů politických. Obyvatelé Roussillonu, Mallorky, a především Katalánci záhy navštěvovali velká obchodní centra v severní Africe. Dokumenty ze 13. století zmiňují přítomnost Katalánců a Aragonců v Tunisu, v Bidžáji, v Constantine, Oranu, Tlemcenu a v Maroku. Výčet vyměňovaného zboží by byl dlouhý a bylo by obtížné ho sestavit. Španělé do Maghrebu vyváželi především obilí, tepané železo, různé dílenské výrobky, plátno, orientální koření a navzdory opakovaným zákazům i válečné zbraně. Museli se potýkat s obávanou konkurencí Benátčanů, Janovanů, Pisanů, Florentánů a Marseillanů. Italští a provensálští obchodníci s Katalánci soupeřili nejen o zásobování lokálních trhů, ale také o využití severoafrického bohatství, v první řadě o loviště korálů. Katalánci si díky své aktivitě, šikovnosti a energii dokázali ve 13. a 14. století získat významné místo na trzích v Tunisu, Bidžáji a v Tlemcenu i v karavanním obchodování směrem do Súdánu. Samy vlastnosti tohoto obchodování, kde je každý kupec zároveň obchodníkem, pašerákem a pirátem, nejsou zdaleka jeho jedinou originalitou. Mnohé detaily budou tyto praktiky z minulosti přesně připomínat i v 16. století.